

hogy megalapozottan vitatkozik is velük. Joggal kérdőjelezi meg Lukács álláspontját a magyar történelmi fejlődés megítéléséről, a haladás—reakció értelmezéséről a társadalomban és az irodalomban, valamint az ezzel összefüggő, de esztétikai nagyrealizmus elméletéből is következő „vagy világirodalom, vagy provincializmus” hamis alternatívájáról. A *Választ* szerkesztő Illyés törekvéseinek szükségszerű derékba töréséről szintén nyíltan ír: „Az a paradoxon, ahogyan a szerkesztői elv a szerkesztői gyakorlatban önmaga ellen fordult, azt jelezte, hogy a plebejus demokráziának — noha még korunkban is létrehozhat nagy ívű, egyenes vonalú életművet — nem elég erős ahhoz, hogy egymagában, a munkásság és a városodás érdeke, valamint a minőségteremtő új értelmiség eszméje nélkül irányítsa az egész nemzeti irodalmat ... még akkor sem, ha olyan korszakos nagy író, mint Illyés Gyula tesz rá kísérletet.” Mindezt azért is el kell mondani, mert Kenyeres Zoltán József Attila mellett Lukács Györgytől és Illyés Gyulától tanult a legtöbbet. József Attilától megtanulta, hogy az irodalomkritika „az elemző szövegértelmezés és az elvi kritikai értékelés feladatát egyaránt ellássa”, Lukácstól átvette az elméleti igényességet, Illyéstől pedig a magyar irodalom nemzeti felelősségének tudatát. Tanult persze másoktól is, de éppen azért tudja igazán érteni és értékelni Weörest, Jékelyt és Hajnal Annát, mert József Attilát, Lukács Györgyöt és Illyés Gyulát jól ismeri és szereti!

Sok szó esik mostanában a színvonal és a közérthetőség összefüggéséről. Kenyeres Zoltán könyve jó példa arra is, hogy nagyon bonyolult kérdésekről olvasmányosan és szórakoztatóan lehet írni, a nem könnyen felfogható mondandót élvezetes stílussal közelebb lehet hozni. A *Gondolkodó irodalom* nemcsak irodalmunk egyik fő tendenciáját, intellektuális jellegét emeli ki, hanem valóban el is gondolkodtat, mert kítűnő könyv, tartalmi és stílári szempontról egyaránt a legjobbak közé tartozik az utóbbi idők irodalomtudományi munkái közül. (*Szépírodalmi*, 1974.)

VÖRÖS LÁSZLÓ

Tamás Attila: Líra a XX. században

Tamás Attila csaknem lehetetlen feladatra vállalkozott: nevetségesen szűk, ötívnyi terjedelemben áttekinteni a XX. századi költészet áttekinthetetlen gazdagságát. Teljesítménye épp ezért példaadó; nemcsak az ismeretterjesztő szándéknak nőtt fölébe, főképp a szakember érdeklődését is kielégítő új szempontjaival, hanem a műfaj veszélyeit is sikerrel elkerülte. Gondolatmenete nem fulladt bele a panorámat beszűkítő részletezésbe, de nem is sekélyesedett el a semmitmondásig elvont általánosságokba. Munkája újabb bizonyíték arra, hogy a tudomány igazi népszerűsítése nem mond ellent a szakmai igényességnek, sőt elválaszthatatlan tőle.

Tamás Attila munkájából — füzete látszólagosan laza szerkesztése ellenére is — alaposan átgondolt ökonomikus módszer olvasható ki. Nem irányzatokat, életműveket vizsgál; ha ezt tenné, tanulmánya költői dzsungellé válna — hanem „fontos sajátosságok magyarázó elemzése” a célja; iskolák, portrék az eszmefuttatásba legföljebb mint példák épülnek be. Esztétikai minőségeket kítűnő műelemzésekkel ír le, úgy rendszerez, hogy összegezéseiben benne lélegzik korunk lírája. Elemzései inkább megközelítések, nem törekszenek a mindenoldalúság, a teljesség, a részletező alaposág ismérére.

A szerző elfogulatlanul, sine ira et studio közeledik századunk lírájának jelenségeihez. Esztétikai pártosság ez, a legnemesebb értelemben szolgálja az igazi értékek kultuszát. Nincsenek előítéletei az izmusokkal szemben, de nem is azonosítja

őket a modern költészet fogalmával. Meggyőző érveléssel mutatja ki, hogy az avantgarde újításai sem függetlenek a hagyománytól, s nem általában a hagyomány, hanem csak egyféle örökség megkérdőjelezései. De leszámol az úgynevezett hagyományos vers körül támadt babonákkal is: bennük nem a XVIII. vagy a XIX. század él tovább (mint neoklasszicizmus vagy szimbolizmus), hanem éppoly korszerű, XX. századi életérzést, esztétikai tartalmakat fejeznek ki, mint a formabontó alkotások; hisz az újszerűség minden (nem csak avantgarde) esztétikai érték szükségszerű velejárója, nélkülözhetetlen eleme.

Figyelemre méltó megállapítása, amit az izmusokról tesz. Nem megkülönböztető sajátosságait hangsúlyozza, hanem ami bennük közös: lázadásukat a „masszív nyugalmú idillizáló világlátás” ellen, szembefordulásukat a fin du siècle enervált szépségkultuszával. Kifejezőeszközeikben is több a közös, mint az eltérő: ritmusuk a szabad versé, képszerkesztésükre a szabad asszociáció a jellemző. Nagyobb különbség van elnevezésükben — expresszionizmus, futurizmus, szürrealizmus —, mint eszmiségükben, formavilágukban. A polgári irodalomtörténetírással szemben, amely hajlamos a modern költészet látomásos expresszivitásában csak a szubjektum teremtő, kivetítő energiáját észrevenni, Tamás Attila e jelenség objektív — a társadalom feszültségeiben, a tárgyi-technikai környezet megváltozásában gyökerező — valóságalapjára is hivatkozik. Közben más egyoldalúságokat is helyreigazít: a francia szimbolizmus (Rimbaud) mellett az avantgarde előfutárai sorában a jelentőségének megfelelő teret szentel a whitmani költészetnek, s megnyugtatóan tisztázza Apollinaire helyét is a XX. századi líra folytonosságában.

Tamás Attila a modern költészet csomópontjaiként verstípusokat emel ki s elemez. Ezek a futurista-expresszionista szabad vers (Gottfried Benn, August Stramm, Kassák stb.), az impresszionizmus intim hangulatiságával rokon szürrealista költemény (Reverdy, Eluard), a forradalmi poéma (Majakovszkij, Neruda), a konstruktivista és racionális vers (Mandelstam, Becher, Kavafisz, Brecht, József Attila), az objektív (pontosabban a személytelenség látszatát megteremtő) líra, Lorcaék ősbibb-öszönösebb hangvétele, a teljességigény nagyverse (Saint-John Perse, Eliot, Juhász), a hagyományos és a konkrét költészet (Höllerer, Aragon, Gomringer, Tandori). Sokarcúságát a valóságtartalom táplálja; a XX. század, amely egyszerre szülője a háborúnak és a forradalomnak, a fasizmusnak és a szocializmusnak, az individualizmusnak és a kollektivizmusnak, az úrhajónak és az atombombának, a racionalizmusnak és az életfilozófiának. Mozgását, alakulását egyoldalúságai szabják meg azzal, hogy minden irányzat kitermeli önmaga ellentétét.

Tamás Attila tárgyának alapos ismerője. Otthon van a modern világirodalomban (tán csak a 45 utáni líra iránt tanúsít bizonyos közömbösséget), s ha tere nincs is a bonyolult filozófiai és képzőművészeti összefüggések föltárására, jártasságának többször is tanújelét adja. Könyvében egy nagy monográfia vázlata rejtőzik. (*Tan-könyvkiadó, 1975. Műelemzések kiskönyvtára.*)

GREZSA FERENC

Fejlődésregény vagy üdvtörténet?

SPIRÓ GYÖRGY: KERENGŐ

Porházy Péter, a Város mindenható ura s a maga által sem tisztázott okokból és célokért működő, mindazonáltal a kétségbevonatlanul helyes Magasabb Elvi Érdekeknek engedelmeskedő Porházy-féle szervezet szellemi atyja a noteszában kipipál egy nevet — és ezzel Adorján András, a nemrég letelepedett ifjú költő sorsa meg-